

Vjekoslav Perica, *Balkanski idoli: religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama (1 i 2)*, Biblioteka XX vek, Knjižara Krug, Beograd 2006

Knjiga *Balkanski idoli* izašla je u izdanju edicije XX vek zahvaljujući erudiciji i hrabrosti Ivana Čolovića koji je, u ovim bremenitim vremenima, imao sluha za drugačije priče od onih kojima smo svakodnevno bombardovani u demokratskoj Srbiji. Govorim o hrabrosti izdavača u zemlji deklarativne demokratije, tim pre što u susednoj nam, opet demokratskoj Hrvatskoj, knjiga još uvek nije objavljena, iako je autor, Vjekoslav Perica, na izvestan način, izborom u zvanje izvanrednog profesora za naučno polje istorije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci, doživio bar akademsku rehabilitaciju. Naime, iz veoma zanimljive i burne biografije izdvojila bih da je autor kao pravnik i publicista radio na mestu sekretara u splitskoj komisiji za odnose sa verskim zajednicama od 1988. do 1991. godine a istovremeno pisao i kolumnu „Vjera i politika“ za *Nedeljnu Dalmaciju*. Međutim, dolaskom Tuđmana na vlast biva javno, putem štampe, žigosan kao „izdajnik vjere i nacije“, proganjan od strane državnih organa i na taj način prinuđen da emigrira u SAD. Na univerzitetu Minnesota Twin Cities u Minneapolisu najpre je magistrirao politologiju (1994) a zatim i doktorirao istoriju (1995) s temom *Religious revival and ethnic mobilization in communist Yugoslavia, 1965 – 1991: A history of the Yugoslav religious question from the reform era to the civil war*. Disertacija je nagrađena od strane vašingtonskog Instituta za mir i Guggenheimeve fondacije. Kao naučni istraživač

radio je u institutu za mir SAD, a kao naučni saradnik u Međunarodnom centru Vudro Vilson u Odeljenju za istočnoevropske studije. Pored toga, imenovan je i za istraživača-analitičara pri Federalnom odeljenju za istraživanja u Kongresnoj biblioteci. Bogato iskustvo u analitičkom novinarstvu specijalizovanom za verska pitanja, mesto sekretara u komisiji za odnose sa verskim zajednicama i pristup malodostupnim dokumentima i informacijama u periodu do 1991. godine, a zatim, stručno usavršavanje na doktorskim studijama i istraživanja u pomenutim institucijama u Vašingtonu, krunisani su obimnom studijom kakva je nedostajala ne samo domaćoj, već i svetskoj nauci.

Ugledna izdavačka kuća *Oxford University Press* objavila je 2002. godine knjigu Vjekoslava Perice pod nazivom *Balkan idols. Religion and Nationalism in Yugoslav states*, (*Balkanski idoli: religija i nacionalizam u jugoslovenskim državama*). U Americi je doživela drugo izdanje 2004. godine, a iste godine i Internet izdanje. Vjekoslav Perica predaje na nekoliko američkih univerziteta kao što su Juta, Minesota i Južni Ilinois i, kao što je pomenuto, na riječkom univerzitetu u Hrvatskoj.

Knjiga *Balkanski idoli* je plod dugogodišnjeg istraživačkog rada započetog još u bivšoj Jugoslaviji gde je, kako sam autor kaže, kao „witness of history“ sakupio bogat arhivski materijal, a zatim, bio prinuđen da ga u dva kofera i jednom rancu prenese u Ameriku. *Balkanski ideoli* su po svemu interdisciplinarna studija koja integriše znanja sociologije, istorije, antropologije, politologije, komparativne religije. Kombinovao je, kako sam autor ističe, lično iskustvo sa znanjima

pomenutih nauka ali i političke teologije, studija uzroka i mirnog rešavanja međunarodnih konflikata i građanskih ratova. Vjekoslav Perica nam je približio, sa određene distance i prostorne i ideološke, jedan malo istraživani fenomen – ulogu crkve u političkim zbivanjima u bivšoj Jugoslaviji. Analizom političke istorije religija autor je pokazao kakvu su ulogu, posebno u novijoj istoriji, imali verski simboli i institucije u konstrukciji nacionalnih identiteta i pospešivanju antagonističkih odnosa na temelju verskih različitosti. Akcentovan je politički i socijalni aspekt religije u međuveriskim odnosima, odnosima između crkve i države, uloga crkve i verskih organizacija u emigraciji i međunarodnim odnosima.

U prvoj knjizi autor obuhvata period od 30-tih godina do početka 80-tih godina XX veka. Analitički i argumentativno iznosi i potkrepljuje tezu o jednom kontinuiranom faktoru nestabilnosti u delovanju Srpske pravoslavne crkve, Rimokatoličke crkve u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini kao i islamske verske organizacije. U drugoj knjizi obrađuje period od početka osamdesetih godina, prati izbijanje direktnih sukoba u bivšoj Jugoslaviji i procese sve do 2001. godine. Na osnovu malo poznatih ili čak teško dostupnih podataka, kao i na osnovu bogatog arhivskog materijala, osvetlio je odnos između religije i nacionalnih ideologija.

Istraživanjem perioda pre Drugog svetskog rata, tačnije, tridesetih godina XX veka, ukazao je na uzroke tenzija između Katoličke i Pravoslavne crkve i državnih vlasti nakon odbacivanja konkordata s Vatikanom. Srpska crkva je uživala povlastice *de facto* državne religije i međunarodni ugovor koji su potpisale jugoslovenska vlada i Sveta stolica trebalo je da reguliše pravni

status katoličke crkve u jugoslovenskoj kraljevini. Protesti koje je organizovala pravoslavna crkva i pritisak na poslanike, doveli su do toga da konkordat ne dobije ratifikaciju, a po mišljenju nekih istoričara, ovaj događaj je dalekosežnije posledice ostavio i na sam raspad Kraljevine Jugoslavije. Godine pred Drugi svetski rat obeležene su sve jasnijom etnonacionalističkom mobilizacijom koju su vodile obe crkve, pre svega, obeležavanjem 550-godišnjice Kosovske bitke od strane pravoslavne crkve i, na drugoj strani, hrvatske crkve koja je gradila mit o kulturnoj superiornosti Hrvata proslavljajući trinaest vekova evangelizacije Hrvata. Proslavama koje su planirane u kontinuitetu od devet godina, a prekinute izbijanjem Drugog svetskog rata, trebalo je učvrstiti ulogu crkve u izgradnji i očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta.

Autor veoma studiozno prati ulogu verskih zajednica u toku Drugog svetskog rata, a zatim, obimnu analizu posvećuje posleratnom periodu iznoseći tezu po kojoj ni Katolička ni Srpska pravoslavna crkva nisu prihvatile i priznale novu državu, već, naprotiv, sistematski radile na izgradnji „etničkih crkava“. Objektivno je pokazao načine na koje su sve tri religije legitimisale nacionalističke političke strategije, ali i načine na koje su državne vlasti prepoznale i koristile religiju i religijske simbole u izgradnji nacionalnih država, počev od osamdesetih godina prošlog veka. Različitim strategijama crkve, tačnije kler i verske vođe, sistematski su promovisale religijske simbole kao što su izgradnja hramova, kanonizacija svetaca kao snažnog mobilizatora etnonacionalističkog potencijala. Krajem osamdesetih godina XX veka, sukob crkvi na prostorima Jugoslavije poprimio je razmere najvećih konflikata posle krize

tridesetih godina. Međusobna optuživanja dveju crkava za genocid u Drugom svetskom ratu, masovne ekshumacije, ideologija o Jasenovcu kao „jugoslovenskom Aušvicu“ za istrebljenje Srba kao i medijski značaj koji je pridavan ovim događajima, otvorena podrška Vatikana zahtevima Albanaca i pokretu za autokefalnost pravoslavne crkve u Crnoj Gori, podrška Srpske pravoslavne crkve ekstremnom nacionalizmu Radovana Karadžića, jačanje islama i muslimanskog nacionalizma, samo su neki od problema koje detaljno i argumenotvano razmatra Vjekoslav Perica.

Istakla bih, kao posebno zanimljiv i nadasve značajan, doprinos maloistraživanom fenomenu „bratstva i jedinstva“ o kojem se obično u analizama govorilo kao o „komunističkoj podvali“ ili pukoj retorici, dok nam Vjekoslav Perica nudi jedan drugačiji diskurs koji pridaje poseban značaj „jugoslovenskoj građanskoj religiji bratstva i jedinstva“. Iako provejava jugonostalgičarski duh kroz redove šestog poglavlja pod nazivom *Ujedinjeni opstajemo, podeljeni propadamo – Građanska religija bratstva i jedinstva*, autor je s pravom pošao od činjenice da nikako ne smemo zanezariti ili minimizirati činjenicu da je nekoliko miliona ljudi bilo nadahnuto ovom idejom i zapravo stvorilo najjaču veru zlatnog doba Jugoslavije. Ideologija bratstva-jedinstva, posmatrana je kao koncept civilne religije uz oslanjanje na stavove najvećih teoretičara građanskih religija kao što su Rajnhold Nibur, Robert Bellah i Peter Berger. Civilna religija bratstva i jedinstva imala je sve komponente tipične civilne religije koje autor pojedinačno analizira. Najpre mit-narativ o poreklu nacije koji se u slučaju jugoslovenske varijante zasniva praktično na dva mita: na mitu o mučeničkoj i stradalačkoj partizanskoj borbi u Dru-

gom svetskom ratu i mitu o herojskom suprotstavljanju Kominformu. Ideologija bratstva i jedinstva, kao druga komponenta, zasnivala se na ideji o jedinstvu svih etničkih grupa i nacionalnih manjina, kao najvećoj vrednosti koja vodi napretku i zajedničkom prosperitetu, dok bi, u protivnom, nastupio „bratoubilački rat“ i genocid. Inače, sama fraza „bratstvo-jedinstvo“ preuzeta je iz retorike pravoslavne crkve. Civilne religije, kao veoma važnu komponentu, sadrže i kult o osnivaču, heroju i osloboditelju, u ovom slučaju to je bio kult Josipa Broza Tita, osnivača nacije, ratnog heroja i uspešnog državnika. Jugoslovenski model socijalizma u sprezi sa ulogom u spoljnoj politici, pre svega, ulogom jednog od osnivača svetskog pokreta nesvrstanih zemalja i ideologijom bratstva i jedinstva, bili su poluge nove nacije koja je gajila i mit o „izuzetnosti“ u svetskim razmerama. Autor je, koliko je meni poznato, prvi istakao kohezivnu ulogu sporta u izgradnji „jugoslovenske nacije“. Civilna ili građanska religija bratstva i jedinstva legitimisala je komunistički sistem, a njihova neraskidiva veza održavala se nacionalističkom ideologijom i mitom o tome da bi rušenje komunizma značilo rušenje bratstva i jedinstva, što bi pak dalje rezultiralo građanskim ratom. Vjekoslav Perica se ne slaže sa tezom da je bratstvo i jedinstvo bilo veštačka tvorevina koju je Titov režim održavao silom, što potkrepljuje podatkom da su, nakon Titove smrti, istraživanja pokazala najveći broj, u odnosu na prethodna istraživanja sedamdesetih, onih koji su se izjašnjavali kao „jugosloveni“ po nacionalnoj pripadnosti. Međutim, ostaje do kraja nejasna i nedovoljno obrazložena teza da je građanska religija bratstva i jedinstva imala potencijal da nadživi komunizam, da su se „antifašis-

tički nacionalizam“, mešovita „tržišno-socijalistička“ ekonomija i kult Josipa Broza Tita mogli prilagoditi kapitalizmu, demokratiji i postkomunističkom svetu devedesetih. Autor iznosi tezu da je trebalo ranije pristupiti demokratizaciji ali se na kraju i sam pita da li je to bilo moguće.

Zaključna razmatranja Perice, posebno o etnoklerikalizmu koji „dominira balkanskim verama i diktira odnose između crkve i države“ nalaze potvrdu u najnovijim događajima u svim novopečenim državama na Balkanu. Revitalizaciju religije na prelazu u dvadesetprvi vek, o kojoj govore istraživanja u društvenim naukama, Perica vidi kao mit jer smatra da se ni u jednoj od jugoslovenskih država nije dogodila autentična verska obnova. Glavne funkcije religije u proteklom periodu su, po mišljenju autora, opravdavanje i mobilizacija etičkog i verskog nacionalizma u njegovoj ekstremnoj varijanti, kao i podrška konzervativnim politikama. Iako je i titoizam bio deo „mračnog nasleđa komunizma“ u odnosu na sve etnonacionalizme i ideologije na ovim prostorima koje su počinile zločine, titoizam vidi kao benignu varijantu nacionalne ideologije. U završnim razmatranjima autor analitički izdvaja tri grupe novih mitova koji su uticali na idolatrizaciju istorije i nacije u proteklom periodu, ali ukazuje i na njihov potencijal i mogući uticaj na buduće događaje u novoformiranim državama, naslednicama bivše Jugoslavije.

Knjiga *Balkanski idoli* prevedena je sa engleskog jezika nakon što je doživela i neku vrstu prevoda lektora Oxford University Pressa sa „engleskog kao drugog jezika“ (ESL – English as a Second Language) kojim je autor napisao knjigu. Kako sam autor kaže, ovim prevodom nije bio u potpunosti zadovo-

ljan jer se sofisticiranim „njujorško-oksfordskim“ engleskim često gubilo ono što je zapravo „pisac hteo da kaže“. Autor smatra da prevod na srpski, ma koliko se trudile prevoditeljke, usled svega navedenog, ne može biti idealan. U izdanju koje je pred nama, autor je imao priliku da ipak ispravi neke greške i nepreciznosti. Bilo kako bilo, naučna studija *Balkanski idoli* pisana je veoma jasnim, objektivnim i nadasve zanimljivim „jezikom“ kojim su izbegnute ne samo zamke suvoparnog, hronološkog nabranjanja događaja i interpretacije arhivskog materijala, već, pre svega zamke u koje često zapadaju naučne studije koje se bave ovom temom, a to su prikriveni politički interesi, ideološki obojeni koji pod plaštom naučnog diskursa dolivaju ulje na vatru već ostrašćenih nacionalizama. Vjekoslav Perica je jedan od mnogobrojnih akademaca koji su emigrirali iz republika ex-Jugoslavije i postali intelektualna elita dijaspore. Nažalost, jedan je od retkih koji se na određeno vreme vratio ne samo u rodnu Hrvatsku već i u Srbiju, da dalje istražuje u okviru američkog Fulbrajt programa i podeli sa nama jedno drugačije viđenje sukoba koji nisu bili religijski, ali su ipak u osnovi imali značajan, ponekad i u dobroj nameri, uticaj na dešavanja u „zajedničkoj nam neblagopokojnoj državi“. Autor od nas očekuje, kako je istaknuto u predgovoru, da pristupimo čitanju knjige sa „dobrom voljom“, da se bolje razumemo. Upravo u tome je i vrednost ove knjige – ako učinimo napor ka međusobnom razumevanju profitiraćemo dvostruko – time što ćemo razumeti i sami sebe ali, pre svega, ono što nam se dogodilo u turobnim devedesetim.

Lidija Radulović